

**Оглядове досьє
щодо реагування європейських інституцій на
незаконне ув'язнення Російською Федерацією громадян України за
політичними мотивами***

Анотація. Оглядове досьє присвячено незаконному ув'язненню Російською Федерацією (далі – РФ) громадян України за політичними мотивами та реагуванню Європейського Парламенту, інституцій Європейського Союзу (далі – ЄС) на таке ув'язнення. Окрему увагу приділено можливим заходам впливу ЄС на запобігання незаконному ув'язненню осіб із політичних мотивів шляхом удосконалення змісту резолюцій з метою покращення їх ефективності. Проаналізовані нормативно-правові документи Європейського Парламенту щодо реагування на ув'язнення РФ осіб із політичних мотивів.

Основна частина. Відповідно до резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи від 3 жовтня 2012 року № 1900 (2012) особа, позбавлена особистої свободи, повинна розглядатися як «політичний в'язень», якщо:

а) тримання під вартою було застосовано з порушенням однієї з основоположних гарантій, викладених у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (із протоколами) (Європейській конвенції з прав людини) (далі – Конвенція), зокрема свободи думки, совісті і релігії, свободи вираження поглядів, свободи зібрань та об'єднань;

б) затримання було застосовано із суто політичних мотивів без зв'язку із будь-яким правопорушенням;

в) із політичних мотивів тривалість тримання під вартою або умови тримання під вартою явно не відповідають тяжкості злочину, в якому особу визнано винною або у вчиненні якого вона підозрюється;

г) із політичних мотивів особу утримують під вартою у дискримінаційний спосіб порівняно з іншими особами;

г) затримання є результатом явно несправедливого судового розгляду, і це, як вбачається, пов'язано з політичними мотивами влади¹.

Варто зазначити, що на сьогодні в російських в'язницях перебувають сотні громадян України, що утримуються з політичних мотивів, і з кожним днем їхня кількість невинно зростає. При цьому політичні в'язні піддаються катуванням, нелюдському ставленню, приниженням, ненаданню медичної допомоги тощо, що є порушенням статті 3 Конвенції² та статті 7 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права³.

¹ Parliamentary Assembly of the Council of Europe. The definition of political prisoner. URL: <https://pace.coe.int/en/files/19150/html>

² Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). URL: <https://pace.coe.int/en/files/19150/html> https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

³ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

Окрім того, відповідно до статті 10 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права всі особи, позбавлені волі, мають право на гуманне поводження і поважання гідності, властивої людській особі.

Україна шукає і використовує всі можливі шляхи та способи для звільнення своїх громадян із російських в'язниць. Водночас варто зазначити, що важливу роль у цьому процесі відіграє міжнародна спільнота, у тому числі, інституції ЄС, ця роль полягає в ухваленні необхідних міжнародних документів, запровадженні санкцій по відношенню до осіб, причетних до ув'язнення громадян України з політичних мотивів.

Так, від початку воєнних дій на Сході України з 2014 року ЄС ухвалено низку важливих актів з означеного питання. Європарламентом прийнято близько двох десятків резолюцій із закликом до звільнення політично ув'язнених українців. Однією з найбільш зразкових резолюцій Європарламенту є Резолюція щодо ситуації у Криму від 16 березня 2017 року⁴. У ній Європарламент, окрім підтримки суверенітету України та засудження порушення прав людини, зокрема кримських татар на Кримському півострові у зв'язку з анексією та окупацією, закликає РФ без подальших зволікань звільнити усіх незаконно та свавільно затриманих громадян України як у Росії, так і на тимчасово окупованих територіях України, та забезпечити їхнє безпечне повернення на підконтрольну Україні територію. Серед ув'язнених згадуються Микола Карпюк, Станіслав Клиха, Олександр Кольченко, Олег Сенцов, Олексій Чирній, Олександр Костенко, Сергій Литвинов, Валентин Вигівський, Віктор Шура, Андрій Коломієць тощо.

З-поміж інших резолюцій слід також згадати Резолюцію Європарламенту від 18 вересня 2014 року щодо ситуації в Україні та поточного стану відносин між ЄС та Росією⁵, в якій вперше згадуються незаконно ув'язнені волонтери та журналісти, Резолюцію від 30 квітня 2015 року щодо справи Надії Савченко⁶ та Резолюцію від 12 травня 2016 року щодо кримських татар⁷. У цих документах аналогічно засуджуються злочинні дії РФ та адресується заклики до звільнення всіх незаконно ув'язнених.

На жаль, із початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України Європарламентом було прийнято лише *одну* резолюцію, де

⁴ European Parliament resolution of 16 March 2017 on the Ukrainian prisoners in Russia and the situation in Crimea (2017/2596(RSP)). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52017IP0087&qid=1699276821548> (дата звернення: 07.11.2023)

⁵ European Parliament resolution of 18 September 2014 on the situation in Ukraine and the state of play of EU-Russia relations (2014/2841(RSP)). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52014IP0025&qid=1699276821548> (дата звернення: 07.11.2023)

⁶ European Parliament resolution of 30 April 2015 on the case of Nadiya Savchenko (2015/2663(RSP)). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52015IP0186&qid=1699276821548> (дата звернення: 07.11.2023)

⁷ European Parliament resolution of 12 May 2016 on the Crimean Tatars (2016/2692(RSP)). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52016IP0218&qid=1699276821548> (дата звернення: 07.11.2023)

згадуються незаконно ув'язнені громадяни України в пенітенціарних установах РФ⁸.

Випадки незаконного затримання і позбавлення волі згадуються й у документах інших міжнародних інституцій, які містять заклики до РФ щодо негайного звільнення таких громадян України: наприклад, у Доповіді Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні (під егідою ООН)⁹ та Доповіді Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини¹⁰.

Важливо зазначити, що не дивлячись на те, що резолюції Європарламенту не носять обов'язкового характеру і створюються виключно для означення рамкових цілей, на які слід звернути увагу для їх подальшого розвитку чи подальших змін, їх необхідно розглядати більше як політичний документ, що має на меті вплинути на зміну зазвичай критичної ситуації шляхом використання «м'якого права»¹¹.

Загалом, в актах Європарламенту, зокрема і резолюціях, простежуються, по-перше, засудження злочинів Росії, по-друге, заклики до інших інституцій ЄС, урядів держав-членів, міжнародних організацій вчинити дії різного характеру – від гуманітарної до фінансової допомоги. Тому прийняття Європарламентом резолюцій з питань звільнення ув'язнених громадян України, які незаконно утримуються РФ із політичних мотивів, є важливим елементом у системі важелів впливу засудження злочинних дій Росії міжнародною спільнотою.

Водночас, беручи до уваги зростання кількості громадян України, які незаконно ув'язнені РФ із політичних мотивів, надзвичайно важливим є акцентування уваги в резолюціях Європарламенту *саме на звільненні політичних в'язнів*, що незаконно утримуються на території РФ. У своєму змісті вони можуть, зокрема, містити положення, аналогічні резолюції Європарламенту від 15 червня 2023 року, яка, серед іншого, закликає¹²:

- додати осіб, які стоять за переслідуванням із політичних мотивів, до санкційного списку ЄС;
- Міжнародний Комітет Червоного Хреста – сприяти їхньому безпечному поверненню на підконтрольну Україні територію;
- звільнити усіх українських громадян, що незаконно ув'язнені Росією з політичних мотивів.

У рамках резолюцій найбільш ефективним заходом, який міг би сприяти зміні ситуації, є заклики застосування або посилення санкцій щодо причетних осіб – суддів, які виносили вирок громадянам України; начальників місць

⁸ European Parliament resolution of 15 June 2023 on the torture and criminal prosecution of Ukrainian minors Tihiran Ohannisian and Mykyta Khanhanov by the Russian Federation (2023/2735(RSP)). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0240_EN.html

⁹ URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-10/A-77-533-AUV-UA.pdf>

¹⁰ URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2023-07/2023-06-27-Ukraine-thematic-report-detention-UKR.pdf>

¹¹ Francis Snyder, SOFT LAW AND INSTITUTIONAL PRACTICE IN THE EUROPEAN COMMUNITY, in THE CONSTRUCTION OF EUROPE: ESSAYS IN HONOUR OF EMILE NOËL 197, 198 (Stephen Martin ed., 1994)

¹² European Parliament resolution of 15 June 2023 on the torture and criminal prosecution of Ukrainian minors Tihiran Ohannisian and Mykyta Khanhanov by the Russian Federation (2023/2735(RSP)). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0240_EN.html

ув'язнення (тримання затриманих), де утримуються громадяни України; представників органів безпеки та правопорядку, які мають відношення до незаконного утримання громадян України (слідчих, прокурорів); інших осіб, які мають відношення до утримання громадян України у в'язницях із політичних мотивів.

Саме санкції є одним із інструментів ЄС для просування цілей Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС. Варто зазначити, що після прийняття Радою Європейського Союзу рішення про накладення санкцій, вони створюють правові зобов'язання для всіх громадян ЄС, компаній та будь-якого бізнесу, який ведеться на території ЄС. Держави-члени несуть відповідальність за їх виконання, у тому числі, шляхом застосування штрафних санкцій у разі їх порушень, а Європейська Комісія стежить за їх впровадженням і виконанням державами-членами ЄС.

Висновки. Із початком повномасштабного вторгнення РФ на територію України фокус уваги зі звільнення політичних в'язнів дещо змістився на інші нагальні військові питання, а саме завдання їхнього звільнення ускладнилося.

Протягом декількох останніх років в Україну повернулися політв'язні, у яких закінчився строк ув'язнення. Так, у грудні 2020 року після 3-річного перебування в російській в'язниці повернувся викрадений спецслужбами і незаконно засуджений Олександр Шумков; у березні 2021 року після чотирьох років відбування покарання у РФ – політв'язень Гліб Шаблій; у травні 2023 року – політв'язні Микола Шиптур та Андрій Захтей.

Водночас кількість політичних в'язнів постійно зростає. У тимчасово окупованому Криму та у РФ продовжують безпідставно засуджувати цивільних за статтями про тероризм та шпигунство, які передбачають до 20-ти років перебування за ґратами.

Аналіз прийнятих із 24-го лютого 2022 року резолюцій Європарламенту показав, що питанню незаконного ув'язнення РФ громадян України за політичними мотивами наразі приділяється недостатньо уваги. Проте, саме реакція і тиск міжнародної спільноти на державу-агресора є важливим інструментом, який може сприяти їх звільненню. Тому надзвичайно важливим залишається питання прийняття міжнародними інституціями та безперечно інституціями ЄС необхідних правових актів щодо засудження дій РФ і підконтрольних їй окупаційних адміністрацій та продовження здійснення політико-дипломатичного тиску на державу-агресора.

Із метою актуалізації питання звільнення незаконно утримуваних у РФ та тимчасово окупованому Криму громадян України, доцільним вбачається реалізація адвокаційного менторства впливовими публічними іноземними особами над такими українськими громадянами.

Окрім того, вагомим важелем має стати запровадження персональних санкцій щодо осіб, задіяних у затриманні, розслідуванні, судовому розгляді кримінальних проваджень стосовно незаконно утримуваних громадян України.

Одним із шляхів вирішення цієї проблеми може стати, на нашу думку, визначення механізмів розгляду і вирішення справ громадян, незаконно

утримуваних іншою державою, зокрема створення, наприклад, незалежної міжнародної інституції із судовими функціями з розгляду таких «кримінальних» справ.

В усіх без винятку резолюціях Європарламенту, пов'язаних з Україною і Росією, необхідно згадувати незаконно утримуваних (ув'язнених) українських громадян, що постійно привертатиме увагу міжнародної спільноти.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

** Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*